

A gyógyszerészet történetéből

Gyógyszerészet 18. 103—105. 1974

A GYÓGYSZERÉSZSEGÉDEK SZOCIÁLIS HELYZETE ÉS TÖREKVÉSEI A XIX. SZÁZADBAN

LAREN CZ LÁSZLÓ

A szerző összefoglaló képet ad a gyógyszerészségédek nehéz helyzetéről, akik 1809-ben tömörültek először testületbe. Ennek egyik célja volt a teljes egyenlőség megszerzése a gyógyszerész-tulajdonosokkal. Harcoltak a betegségyért, továbbá, hogy a munkában eltöltött évek elismerése alapján rendezzék a fizetést. A XIX. század második felében a gyógyszerészi pálya színvonalának emeléséért küzdöttek.

*

A gyógyszerészgyakornok segéddé vált a gyakornoki végbizonyítvány megszerzésével. Kötelező segédi idő 2, illetve 3 év volt, melynek egy részét az egyetemi tanulmányok előtt és közben, a másik részét az abszolválás után kellett letölteni.

Az approbációs (feljogosító) vizsga segédi időhöz volt kötve; ekkor szerezték meg a mesteri oklevelet, amely feljogosította a gyógyszerézmestert a gyógyszerészeti önálló vezetésére. A gyógyszerészeti jogosítvány megszerzéséhez protekcióra és anyagi bázisra volt szükség. Ha ezek nem voltak biztosítva, a végzett gyógyszerészek segédi minőségben dolgoztak — kivéve azokat, akik tudományos intézetekben vagy a honvédségnél helyezkedtek el, mert ezzel az állással nem járt lokicsinyító „segédi titulus”.

A gyógyszerészségédeket érintő rendelkezésekkel már az 1500-as években találkozunk; I. Miksa, I. Ferdinánd, II. Miksa és Rudolf császári uralkodása alatt.

Az 1602. január 15-én kiadott rendelkezés módosította még a XIX. század végén is érvényben volt hazánkban. „Ezen gyógyszerészeti alapszabályok III. Ferdinánd császár uralkodása alatt megújítottak, s azon idő szelleméhez alkalmazva átdolgozván, s mint új gyógyszerészeti alapszabályok Bécsben és Ausztriában, valamint Magyarországon 1644-ben közhírré tették.”

Ezen okiratban különböző előírások olvashatók a gyógyszerészségédekkel kapcsolatban: „... gyógyszerészségédnek is jó képzettségűnek kellett lenni... s a gyógyszerkészítményekért felelősek voltak. Egy gyógyszerészségédnek sem volt szabad, aki valamely főnöktől kilépett, egy évnél előbb más szolgálatába lépni, hanem 14 nap alatt a várost elhagyni tartozott” [7, 8]. Nyilvánvalóan azért, hogy a féltve őrzött titkokat át ne vigyék a konkurenciához.

A XIX. században — különösen a századforduló idején a tudomány, az ipar és a kereskedelem addig soha nem látott fejlődésének hatására — a korábban fennálló patriarchális viszonyok a gyógyszerészetben is úgy alakultak, hogy a munkáltató és a munkavállaló közötti érdeellentétek kiélesedtek.

A gyógyszerészeti jogosítványok mértéktelen szaporodása következtében kitört a konkurenciális harc ezen a területen is. Megindult az áramlás a gyógyszerészi pálya felé, mert a jobb kereseti lehetőség vonzóan hatott a „boldog békeidők” feltörekvő polgáira.

Míg korábban (például Budapesten) az egy gyógyszerész forgalmi körére eső lakosok száma 10 000 volt, a századfordulón 5—6000-re csökkent. A pálya gazdasági stabilitása tehát megingott. Korábban a gyógyszerész mint alkalmazott a jognyerésig terjedő átmeneti időre is megélhetést talált — sőt helyenként munkaerőhiány is volt —, a századforduló körül már gondot jelentett a nem tulajdonos gyógyszerésznek a pályán való elhelyezkedése, sőt gyakran megélhetése is. Az egykori újságok és feljegyzések tanúskodnak arról, hogy mennyi panasz volt ezzel kapcsolatban, egyrészt azért, mert nagy volt a munkaerő-kínálat, másrészt, mert az elszaporodott gyógyszerészek konkurenciája és a gyógyszer-különlegességek elterjedése csökkentette a gyógyszerész jövedelmét, ezzel a tulajdonosok anyagi potenciálját.

Az alkalmazott gyógyszerészek sem örültek a tömeges jogadományozásnak. Nemcsak az ellen tiltakoztak, hogy a gyógyszerészeti jogot ne a leg-hosszabb szolgálati idejű és a szegény sorsú gyógyszerészségéd nyerje el, hanem olyan cikkek is jelentek meg, melyek rámutattak arra, hogy az irreálisan adományozott gyógyszerészeti jogok lassanként elszegényedést okoznak. Ez a reális álláspont jól szemlélteti, hogy az akkori alkalmazotti állomány nagyon is törődött a gyógyszerészet jövőjével. Bár voltak Európában olyan államok, ahol a gyógyszerészet szabad ipar volt, ezt a formát elvetették annak ellenére, hogy biztosabb anyagi bázist jelentett.

Már az 1800-as évek elején elszomorító állapotok uralkodtak a gyógyszerész-alkalmazottak szociális viszonyaiban (pl. fizetés, munkafeltételek, eljárás rokkantság — betegség stb. esetén — az özvegyek és árvák szomorú sorsát nem is említve). Mindezek magánügynek számítottak.

A gyógyszerészek szétszórt elhelyezkedése miatt nem alakulhatott ki olyan szervezett testületi szellem, melyből egységes közegészségügyi és szociális program születhetett volna. Szervezettebb formában Budán — Pesten — Óbudán 1809-ben tömörültek a Gyógyszerész Testület"-be és önszegélyező pénztárakba, ill. betegségyező egyletekbe. Ezekből alakult meg 1841-ben a Budapesti Gyógyszerészségédek Betegápoló Egylete [1, 2]. Ennek mintájára 1866. október 6-án létrejött a „Debrecen— Bihar megyei Gyógyszerész Testület”, melynek javaslatára „... a pályájukat végzett gyógyszerészeket egyenlő jogok élvezetével ruházzák fel, a testületnek tagja lehet minden okleveles gyógyszerész ott, ahol működik, hacsak igazságtalanságot elkövetni nem akarunk, a vagyonukat mérlegelve a szegényebb sorsúakra nyomást gyakorolni nem akarunk...” [3]. Tehát a Bihar megyei gyógy-

szerezések határozata a teljes egyenlőség elvére helyezkedett.

1867-ben a testület elérkezettnek látta az időt arra, hogy szélesebb keretek között rendezze a gyógyszerészek ügyeit.

A belügyminiszter engedélyével 1867. augusztus 6-án össze is hívták az országos gyógyszerészgyűlést. Határozatot hoztak: nevezzenek ki egy gyógyszerész-szakelőadót és négy gyógyszerész-szakfelügyelőt a gyógyszerárak ellenőrzésére. Javasolták a magyar gyógyszerkönyv megszerkesztését is. Követelték, hogy két gyógyszerész egyetemi tanárt nevezzenek ki, akik gyógyszerismeretet és részletes gyógyszerészetet oktassanak. Utasították a főnököket, hogy a gyakornoki idő tartama alatt a növendékeket tanítsák, s tanulmányi eredményéért ők is felelősek legyenek. A tanítás köre: a gyógyszerészet, vegytan, növénytan, ásványtan, állattan és az egészségügyi törvények ismerete „... a vizsga végén pedig német nyelven segédképességi vizsga tétessék” [1, 2]

Foglalkoztak a gyógyszerésznek a közönséghez, az egészségügyi személyzethez, a segéd-gyógyszerészekhez és egymáshoz való viszonyával is. Ez a gyűlés nagy jelentőségű volt, mert ráterelte a figyelmet a gyógyszerészek „főnöki” és „segédi” ügyeire.

A gyógyszerész-alkalmazottakat nemcsak a pálya színvonalának emelése foglalkoztatta, hanem a szociális problémák is. 1866-ban és 1873-ban kolerajárvány pusztított a gyógyszerészek között is. A nyomorban hátramaradt özvegyek sorsa terelte a figyelmet újra meg újra a nyugdíjintézet megalapításának szükségességére. Ennek érdekében dr. Landan pesti gyógyszerész tett az Egyesületben indítványt és Vass Jenő berettyóújfalusi gyógyszerész nyugdíjtervezetet nyújtott be, amely szerint minden tag 20 évtől 50 évig megállapított tagdíjat fizet, de szerinte ez a biztosítás csak a gyógyszerésztulajdonosokra vonatkozik, és nem hozzátartozóikra; ezeknek sorsáa vonatkozóan külön biztosítást kell kötni.

A munkások, alkalmazottak, gyógyszerészsegédek öregségi és rokkantsági biztosítása igen körülményes volt; csak nagy összegért biztosíthatták magukat a biztosító társaságoknál [6].

A gyógyszerész-alkalmazottak helyzete mind hazánkban, mind pedig külföldön tarthatatlanná vált. Az 1869-es Gyógyszerészi Hetilap a következőket írja a francia gyógyszerész-alkalmazottak helyzetéről: „Párisban segédhiány uralkodik, a jó segédek mindinkább ritkábbá válnak; vidéki gyógyszerésztáraknak nem is jut... egyes segédek helyzete tarthatatlan... nincs ideje tudományos munkával foglalkozni, csak dolgozik napestig a gyógyszerésztárban, kevés bérért, hogy a főnök meggazdagodjon az ő munkája árán. Szeretnék, hogy... végre... eléjék, miszerint a gyógyszerészek közt nemcsak egyesek fognak meggazdagodni, hanem mind jólétnak örvendezzen.” [3]

Hazánkban a gyógyszerésztárakat reggel 5, télen 6 órakor nyitották, este pedig 9, illetve 10 órakor zárták. A fővárosban a reggeli nyitás általában egy órával később, de a zárás szintén 9, illetve 10 órakor történt. A gyógyszerésztári szolgálat három napon át tartott megszakítás nélkül. Nem volt tehát sem ebéd-, sem vacsoraidő. A legtöbb helyen teljes ellátást adtak az alkalmazottaknak, és az

ebédelés alatt bizony sokszor fel kellett ugraniuk, hogy a beteget kiszolgálják. Ahol nem kaptak teljes ellátást, volt fél órai — igen ritka esetben egy órai — ebédidő, míg vacsoraidő csak az inspekciónak járt.

Az éjszakai szolgálat permanens volt az összes gyógyszerésztárban; ahol csak egy alkalmazott működött, ott éjjel-nappal szolgálatot kellett tartania.

A szabadnap, a „kimenő” igen kevés volt. Vidéken leginkább fél nap, vagy felváltva: egyik héten fél, a másik héten egész nap. Kivétel volt e tekintetben a főváros, ahol legtöbbször hetenként egy egész napot kapott az alkalmazott gyógyszerész.

Szorosan a kérdéshez kapcsolódott az a jogos alkalmazotti kívánság, amely az emberhez méltó ügyeletes szobákra irányult. Ez a szoba legtöbbször a materiális kamra volt, ahol néha húztak valami vékony fából készült elválasztó falat, de a rosszabbik esetben azt sem. Ablaka is ritkán volt. Az egészségtelen helyiségbe beállítottak egy szekrényt, egy összehajtható rozoga ágyat, egy asztalt és ha szék nem volt, az alkalmazott az ágyon ülve étkezett. Ezen a materiális kamrán járt keresztül a főnök, a laboráns és az egész család. Vendéget tehát nem fogadhattott.

Ami a fizetési viszonyokat illeti, azok sem voltak kelégitőek. 1862-ben a minimális havi fizetés teljes ellátással 15 forint körül, míg a maximum 25 forint volt. Tíz év múlva ez a határ 25—30 forint körül mozgott.

1873-as gyógyszerészsegédi állásai hirdetések:
„Hofbauer úrhoz, Arad: 30 forint havidíj és teljes ellátás; magyar, német, oláh nyelv megkívántatik — fél év múlva 5 forint havidíj javítás és 10 forint utiköltség térítetik meg.”

„Simon Imre úrhoz Temesvár: 30 forint havidíj, egész ellátás, 10 forint utiköltség.”

Az 1890-es és 1900-as évek elején a fizetések úgy alakultak, hogy vidéken az okleveles gyógyszerésznek 30—35 forint havi fizetése volt teljes ellátással, a nem oklevelesnek pedig 20—30 forint. A fővárosban ez valamivel jobban alakult: 35—45 forint ellátással, vagy 60—80 forint ellátás nélkül.

Az 1900-as évek elején — már koronában számítva — csak nagyritkán emelkedett Budapesten 200 koronára. Éppen ezért a segédek programjában a legalacsonyabb fizetés megállapítása szerepelt, mégpedig Budapesten 180 és vidéken 150 korona, ezenkívül évenként havi 10 korona fizetésemelés. Azt, hogy ez az összeg megélhetés szempontjából mit jelentett, arra felhozom a Gyógyszerészsegédek Lapjának ekkori cikkét, mely részletezi a 200—220 korona fizetésű segéd minimális kiadásait: étkezés 100, lakás 40, mosás 10, ruházat 30 korona. Kulturális igények kielégítésére, dohányzásra, szórakozásra és egyéb szükségleteik fedezésére körülbelül 28—30 korona maradt. Nem annyi jövedelmük, hogy egy esztendőben két hetet valami kis hegyi faluban, egészséges körülmények között tölthettek volna. Végeredményben tehát ott voltak, mint amikor 20—30 korona zsebpénzt kaptak [1, 2].

A segédek kezdi fizetéssel alkalmazták, és a szolgálati idő növekedésével növelték fizetését. Ha ezután pár esztendőig egy helyben töltött szolgálat után kénytelen volt állását bármilyen ok miatt el-

hagyni, az újabb helyen megint kezdő fizetést kapott. Különösen a gyógyszerész került nehéz helyzetbe, s ezért törekedett az alkalmazotti kar szövetsége arra, hogy a fizetések megállapításakor az összes szolgálati idő legyen az irányadó.

Mivel Ausztriában megoldották a kórpótlékos fizetési rendszert, így a segédszövetség jogosnak tartotta azt a követelést, hogy ezt nálunk is megvalósítsák.

„Szükségesnek tartjuk — írja 1898-ban *Lukács István*, a Gyógyszerési Értesítő szerkesztője — a segédgyógyszerészek egyesületének életbeléptetését, mert jövőnk biztosítása kívánja, hogy az ország minden részében szétszórtan élő kar társainkat egy közös eszme szolgálatába vonjuk” [6].

A segédi kar helyzetének javítására az első mozgalmat Budapesten az 1890-es években *Buzinkay László* kezdeményezte annak ellenére, hogy a hangosabb szociálistákat elbocsátották állásukból.

1902-ben a gyógyszerészségdek „feltűzelve a galíciai sztrájk híreitől, több összejövetelt tartottak helyzetük megjavítása érdekében...” [5].

„Pár évvel ezelőtt (írja az 1902-es Szabad Szó 13. száma) is hasonló mozgalom indult meg, ámde a tömörülés híján sikertelenül.” S az akkori mozgalom vezetőjét a tulajdonosok annyira bojkottálták, hogy kénytelen volt kivándorolni Amerikába.

1902-ben kísérlet történt a gyógyszerészek szervezésére, melynek *Joókovits Sándor* volt a kezdeményezője, azonban csak négy évvel később, 1906-ban alakult meg az első vezetőség: a Gyógyszerészségdek Lapja köré tömörült Magyarországi Gyógyszerészségdek Országos Szövetsége. Amíg a szervezett munkások rövid néhány év alatt a fizetés, a munkaidő és a bánásmód terén óriási eredményeket értek el, addig a „... gyógyszerészségdek megmaradtak Ázsiában” [4].

Ha a segéd sok évi szolgálat után elérte a 120—130 forintos havi fizetést, a főnöke megsokallta a nagy gázsit és elbocsátotta, aki aztán újra kezdhette havi 80 forinttal — ha családjaival nem akart koldulni [3]. A gyógyszerész-tulajdonosok személyes sértésnek és érdekeik megtámadásának minősítették a segédek törekvéseit.

Az alkalmazottak egyik legnagyobb jelentőségű törekvése a pálya színvonalának emelésére irányult. Évtizedek óta szorgalmazták a pályára lépés előfeltételül a kötelező érettségit, amely végül is az 1910-es években megvalósult. Az alkalmazotti réteg nagy örömmel üdvözölte ezt a lépést, míg a tulajdonosok elleneztek attól való félelmükben, hogy ezáltal kevesebben mennek gyógyszerészi pályára, és így munkaerő-hiány keletkezik, ami nagyobb bérek biztosítására kötelezi majd őket.

A segédhiány oka azonban nem ebben keresendő; ezt mutatja egy, az 1890-ben a Gyógyszerési Hetilaphoz írt levél: „Ha például egy életerős és munkaképes kollégám áldozatul esik hivatásának... bármi módon munkaképtelen lesz, a pálya ezért kárpótlást nem nyújt

neki... nem egy-kettő lesz azoknak a száma, akik már pályánkat elvégezték és itt fogják hagyni, mert más pályát választanak, ahol több biztosítékot nyújtanak a megélhetésére...” [3]. A pályáról való elvándorlás azonban nem oldotta meg azokat helyzetét, akik hivatásuk gyakorlása mellett maradtak. További küzdelmekre volt tehát szükség.

Annak, hogy e korszak nemes harcai és törekvései nem vezettek számottevő eredményre, a folyamatok összefüggésének törvénye ad magyarázatot. A tőkés társadalom válsága az I világháborúban következett be és ez vetett véget annak az évtizedes, következetes, bátor küzdelemnek, amely ezen pálya „proletárjainak” jobb sorsot irányzott elő.

IRODALOM

1. *Baradlai J., Bársány E.*: A magyarországi gyógyszerészet története I—II. Budapest (1930) — 2. *Halmi J.*: A gyógyszerészet története. Egyetemi jegyzet, Budapest (1966). — 3. Idézetek a Gyógyszerési Hetilapból: 8, 180 (1869); 12, 410 (1873); 29, 516 (1890); 29, 552 (1890); 32, 388 (1893); 36, 593 (1897); 37, 180 (1898); 37, 404 (1898); 38, 157 (1899); 45, 769 (1906); 48, 525 (1909). — 4. Gyógyszerész Segédek Lapja: 1, 152 (1906); 1, 470 (1906). — 5. Gyógyszerési Közlöny: 9, 770 (1893); 18, 829 (1902). — 6. Gyógyszerési Értesítő: 4, 516 (1896); 6, 710 (1898); 6, 771 (1898). — 7. *Kazay Endre*: Gyógyszerési Lexikon I—IV. Nagybánya (1900—1901). — 8. *Schédy Sándor*: A magyar gyógyszerészetre vonatkozó törvények és rendeletek gyűjteménye. Budapest (1893).

Л. Ларенц: Социальное положение фармацевтов-ассистентов и их стремления в XIX веке

Автор дает общую картину о трудном положении фармацевтов-ассистентов, которые в 1809 году объединились впервые в организацию. Одной из их целей являлось достижение полного равноправия с владельцами аптек. Они боролись за получение пособий по случаю болезни, определение зарплаты на основании проведенных в работе лет. Во второй половине XIX века они боролись за повышение уровня профессии фармацевтов.

L. Larenz: The social conditions and endeavours of the graduated pharmacy assistants in Hungary in the XIXth century

The graduated pharmacy assistants were united in an association first time in 1809. The intention of the association was the struggle for equal rights with the owners of pharmacies. They strived for organized sick-relief and for payments increasing according to service years. In the second half of the century the raising of the level of the pharmacy curriculum and profession has been adopted into the program of the graduated pharmacy assistants.

G. Larenz: Die soziale Lage und die Bestrebungen der angestellten Apotheker im XIX. Jahrhundert

Der Verfasser gibt eine Übersicht über die ungünstige soziale Lage der angestellten Apotheker, die erst 1809 versucht hatten, sich in einem Verein zusammenzuschließen. Hierbei ging es um die vollständige Gleichberechtigung mit den Apothekenbesitzern. Gekämpft wurde um die Krankenversicherung und um ein Lohnsystem aufgrund der Berufsjahre. In der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts wurde auch zum Ziel gesetzt das Niveau des Apothekerberufes zu erhöhen.

(Magyar Néphadsereg Egészségügyi Szolgálat, Pécs)

Érkezett: 1972. VIII. 30.